

Гавриловська К.П. Мотивація активності особистості в системі соціально-правових норм / Психологічні перспективи.– Луцьк: Ред.-вид. відд. “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003. – Вип. 4. – С. 38-43.

Ксенія Ольшевська

МОТИВАЦІЯ АКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ

Соціальна активність – це своєрідна сторона суб’єктної активності, що втілюється у свідомій спрямованості діяльності особистості на перетворення соціальних умов відповідно до власних інтересів, ідеалів, потреб. Мотивація соціальної активності зумовлена суб’єктною інтенцією самореалізації, що проявляється у сфері соціального життя і характеризується прагненням успіху та визнання зі сторони соціального оточення. Вона, крім того, передбачає прагнення особистості до якомога більш повної реалізації свого соціального потенціалу, до соціального втілення свого Я. Таким чином, її можна назвати мотивацією соціальної самореалізації особистості.

Досягнення соціального успіху потребує стабільності і впорядкованості соціального середовища. Це необхідно для того, щоб людина, яка прагне досягти успіху, могла чітко спланувати свої дії і передбачити, як будуть оцінюватися її вчинки. Якщо ситуація в суспільстві нестабільна, якщо відсутні стійкі критерії оцінювання продуктів діяльності людей – пересічному індивіду важко визначити, що саме слід робити для досягнення успіху. Оскільки впорядкованість у суспільстві встановлюється і підтримується правовою системою, то, отже, правова система певною мірою забезпечує організаційне підґрунтя соціальної самореалізації особистості. Одна з функцій правової системи держави – впорядковувати організаційну взаємодію.

Шляхи досягнення соціального успіху регламентовано різноманітними правовими нормами. Тому особа так чи інакше має взаємодіяти з правовою

системою держави, співвідносити свої дії з чинним законодавством, фіксувати та реєструвати свої кроки на шляху досягнення соціального успіху.

Чим більше особа прагне соціального успіху, насамперед такого, що є офіційно визнаним і формально зафіксованим – тим більше має враховувати різноманітні норми – моральні, соціальні, правові. Тому вона змушена активніше взаємодіяти з правовою системою, причому бути обізнаною не лише з чинними законами, але і з правовою практикою. Загалом активність особи в правовому полі держави певною мірою залежить від того, наскільки сильно вираженим є мотив соціальної самореалізації особистості (хоча, безумовно, інші чинники теж можуть бути суттєвими).

Активність особи в системі правових норм характеризується насамперед перебуванням у нормативній ситуації. Нормативну ситуацію слід розуміти як таку, що регулюється формальними офіційними правовими нормами держави. Відповідно складовими нормативної ситуації є формальна правова норма, нормообраз і реальна поведінка, яка може бути як правовою, так і неправовою. Активність особи у системі правових норм передбачає активне сприймання їх, усвідомлене врахування, ініціативне й цілеспрямоване застосування у своїй діяльності. Виходячи з цього, активність особистості у системі правових норм держави можна визначити як ініціативний вплив особистості у рамках нормативної ситуації на оточуюче середовище, на інших людей, на себе, що характеризується свідомою спрямованістю її діяльності й поведінки на їхню зміну або на консервацію існуючого стану речей.

Формування мотивації активності особи залежить від частоти її перебування в типових нормативних ситуаціях, усвідомленості дій у таких ситуаціях, ініціативності або конформності таких дій. Нормативно-правова активність може мати різний “знак” – бути як правочинною, так і неправочинною. У цьому сенсі злочинець і правослухняний громадянин можуть однаковою мірою активно контактувати з правовою системою держави.

Проводячи емпіричне дослідження, ми мали на меті співвіднести рівні активності особи в системі правових норм держави і мотивації соціальної самореалізації. Для того, щоб дослідити цей взаємозв'язок, було складено спеціальний опитувальник, який містить перелік проблемних нормативних ситуацій, що вимагають вибору певної стратегії поведінки та варіанти їх розв'язання. До кожної ситуації додавалися запитання, аби визначити, наскільки вибір респондента був усвідомленим та ініціативним.

Усвідомлюваність та ініціативність дій особи в нормативних ситуаціях мають важливе значення для нашого дослідження. Якщо поведінка людини ґрунтується на засвоєних звичках, стереотипах, якщо людина не рефлексує причини своєї поведінки у нормативних ситуаціях, то ми не можемо стверджувати, що в неї є повноцінний контакт з правовою системою. Лише в тому разі, коли людина рефлексує свої дії, свідомо, із власної волі робить вибір із множини можливих варіантів дій як правочинних так і неправочинних, ми можемо говорити про її реальну нормативно-правову активність.

Для уникнення впливу соціальної бажаності анкету складено у вигляді проєктивної методики, у якій персонажами нормативних ситуацій є особи, що цілком могли б існувати реально. Ми припускаємо, що під час визначення стратегії їхньої поведінки респондент ототожнюватиме себе з ними, приписуючи їм свої власні нормативні настановлення.

Відбір ситуацій, які містять стимульний матеріал, здійснювався за такими критеріями: ситуація має бути нормативною, тобто такою, що регулюється правовими нормами; у ній має існувати можливість вибору між правочинною або неправочинною поведінкою; правопорушення, які гіпотетично можуть здійснити персонажі нормативних ситуацій, є адміністративними і не підпадають під дію кримінального кодексу; усі ситуації є типовими для реального життя. Персонажі нормативних ситуацій – люди, із якими випробуваний може легко себе ототожнити, приписуючи їм свої власні нормативні настановлення.

Наприклад: «До водія міжміського автобуса Олексія підійшла літня жінка і запропонувала гроші за проїзд заплатити йому, оскільки до каси стояла занадто велика черга. Як учинив у цій ситуації Олексій?» Вербальна продукція випробуваного фіксувалася і була піддана контент-аналізові.

Після пілотажного дослідження для стимульного матеріалу було відібрано 10 ситуацій. До кожної ситуації ставилися запитання “Наскільки цілеспрямованими є дії цієї людини?”, “Наскільки вимушеними є дії цієї людини?”. Методика виявляє рівень усвідомлюваності та ініціативності дій особи в нормативних ситуаціях.

Надійність методики перевіряли за допомогою технічного прийому “повторний тест”. Для цього репрезентативну вибірку поділили навпіл, опитавши респондентів з однієї половини вибіркової сукупності, потім, через два тижні – респондентів з іншої половини. Після проведених обчислень виявилось, що показники середні результати обох вибірок практично однакові, що свідчить про надійність методики.

Треба було також визначити рівень мотивації соціальної самореалізації. Найкращою для цього виявилася модифікована методика “каузометрія” О.Кроніка [1]. Вона являє собою таблицю, у яку на кожне п'ятиріччя свого життя респондент записує найбільш значущі для нього події. Умовно їх можна поділити на події соціального та індивідуального життя. Про високий ступінь прагнення реалізації соціального потенціалу свідчитиме фіксація як найбільш значущих тих подій, що передбачають впливи на макросередовище, зміни заробітної платні, статусу, соціальну боротьбу.

Після пілотажного дослідження було чітко сформульовано операціональні показники подій соціального та індивідуального життя. До переліку перших ми віднесли всі події, які стосуються власного соціального життєвого шляху респондента: “Я перейшов на нову роботу”, “Мені підвищили зарплатню” тощо. Події індивідуального плану відображали переважно ставлення людини до свого

здоров'я (“Лежав у лікарні з серцем”), або міжособистісні стосунки (“Мав двох коханок”, “Зустріч випускників”). До переліку “індивідуальних” ми віднесли також події, що відображають процес соціальної самореалізації дітей і внуків респондентів (“Син вступив до університету”).

Рівень мотивації соціальної самореалізації визначався за допомогою індексу, який визначається співвідношенням між кількістю подій узагалі і кількістю власне “соціальних” подій, бо просте число “соціальних” подій безвідносно до загального переліку значущих подій на життєвому шляху особистості було б неінформативним.

Усього в дослідженні було опитано 99 жителів Волинської області. Вибіркову сукупність було збалансовано за віком, статтю та рівнем освіти.

Активність особистості в системі правових норм ми визначали за двома показниками, які для зручності кодифікували так: x – усвідомлюваність; y – ініціативність, які можуть набувати таких значень:

$x=1$, якщо обрано відповідь “повністю усвідомленими”; інакше $x=0$;

$y=1$ за вибору варіанта “абсолютно добровільними”; інакше $y=0$.

Таким чином, континуум можливих відповідей становить від 0 до 10 балів.

Загалом після обчислення результатів за цією методикою виявилось, що 76% опитаних визнали дії персонажів гіпотетичних ситуацій усвідомлюваними та цілеспрямованими, 54% - ініціативними. Тобто рівень нормативно-правової активності жителів Волинської області досить високий.

Показником мотивації соціальної самореалізації особистості є індекс, який визначається за формулою

$$MCC = n / c,$$

де MCC – мотивація соціальної самореалізації; c – всі ситуації; n – події соціального життя.

Після статистичної обробки даних маємо індекси з континуумом значень від 0,06 до 0,67. Із них 67% на шкалі розміщені вище від позначки 0,3. Дані з кожної анкети перетворено у стандартизовані z - показники для того щоб забезпечити можливість співставлення даних, отриманих у цьому дослідженні і в дослідженні нормативно-правової активності особи. Коефіцієнт кореляції, отриманий у результаті такого порівняння, дорівнює 0,21. Він є значущим на рівні $\alpha=0,025$. Тобто маємо підстави стверджувати, що існує тісний взаємозв'язок між мотивацією активності особи в системі правових і мотивацією соціальної самореалізації особистості.

Результати дослідження показали, що більшість випробовуваних визнає вибір дій персонажів у гіпотетичних нормативних ситуаціях за усвідомлений, цілеспрямований та ініціативний. Слід зазначити, що показники за критерієм ініціативності були дещо нижчими, ніж показники рівня цілеспрямованості. Це може свідчити про схильність до пасивного відтворення загальноприйнятих патернів поведінки в типових нормативних ситуаціях. Можна гадати, що випробувані схильні рефлексувати свої дії та співвідносити їх із системою правових норм, проте, незважаючи на усвідомлення варіативності можливих учасників, переважно діють за стереотипами, аргументуючи вибір поясненнями типу «так роблять усі», «це загальноприйнято». Загалом інтегрований показник активності особи в системі правових норм є досить високим.

При аналізі результатів дослідження мотивації соціальної самореалізації привертає увагу факт, що є досить високою питома вага ситуацій соціального життя. Найбільше подій такого типу наведено у відповідях молодих людей, у яких більшість подій узагалі є прогнозованою. Варто, проте, відзначити, що частка подій соціального плану з віком зменшується або ж події власного соціального життя замінюються подіями життя дітей, онуків, правнуків. Особливо ця тенденція характерна для жінок.

Зафіксовано значущий зв'язок між активністю особи в системі правових норм і мотивацією соціальної самореалізації. Феноменологічно це виявляється в тому, що найвищий рівень нормативно-правової активності виявляють особи з високою мотивацією соціальної самореалізації.

Література:

1. Головаха Е.А., Кроник А.А. Психологическое время личности. К., 1983